

MEJNA ZNAMENJA KATASTRSKIH OBČIN NA KRASU, MATARSKEM PODOLJU IN V BRKINIH: MED DEJSTVI IN MITOLOGIJO

BOUNDARY MARKS OF CADASTRAL MUNICIPALITIES IN THE KARST, MATARSKO PODOLJE AND BRKINI: BETWEEN FACTS AND MYTHOLOGY

Mihaela Triglav Čekada, Aneja Rože, Rado Škafar

UDK: UDK: 528.44(497.4Kras)
Klasifikacija prispevka po COBISS.SI: 1.02
Prispelo: 3. 6. 2022
Sprejeto: 24. 6. 2022

DOI: 10.15292/geodetski-vestnik.2022.03.367-386
REVIEW ARTICLE
Received: 3. 6. 2022
Accepted: 24. 6. 2022

IZVLEČEK

V članku predstavljamo trideset ohranjenih mejnih znamenj katastrskih občin iz obdobja franciscejske katastrske izmere (1818–1819), ki smo jih našli v okolici Sežane, Lokev, Rodika, Markovščine in Materije. Proučevani mejni kamni so visoki sedemdeset centimetrov ali več, povečini imajo vklesane napise, ponekod tudi grbe. Nekatera mejna znamenja so kamniti osamelci oziroma večje skale in imajo prav tako vklesane napise. Opisana mejna znamenja še danes zaznamujejo uradne meje katastrskih občin, katerih podatki so v pristojnosti Geodetske uprave Republike Slovenije, nekatera pa so imela v zgodovini tudi pomembnejšo vlogo, saj so označevala meje okrožij ali kresij. Posamezna obravnavana znamenja so se v preteklosti uporabljala tudi kot trigonometrične točke, nekatera to dvojno vlogo še ohranjajo. Lokalno ustno izročilo kar nekaj od teh mejnih znamenj povezuje s švarcenezgo gosposčino grofov Petačev ter z raznoterimi mitskimi pošastmi, ki naj bi varovala meje gosposkih posesti. Na dveh primerih, Križen drevu in Kokoši (Jermanec), smo odkrili in dokazali, da meje današnjih katastrskih občin na tem območju z nastankom segajo v 16. stoletje. Zato lahko utemeljimo, da so na tem območju ohranjena mejna znamenja in danes uradni podatki o mejah katastrskih občin najstarejša ohranjena prostorska delitev Slovenije.

KLJUČNE BESEDE

mejna znamenja, katastrske občine, franciscejska katastrska izmera, Sežana, Lokev, Rodik, Matarsko podolje

ABSTRACT

In this paper we present 30 preserved boundary marks of the cadastral municipalities from the period of the Franciscan cadastral survey from 1818 to 1819, which we found in the vicinity of villages of Sežana, Lokev, Rodik, Markovščina and Materija in Slovenia. The studied boundary marks of the cadastral municipalities are 70 cm or more high, mostly with carved inscriptions, sometimes also with coats of arms, or have a form of isolated, larger rocks, which also have carved inscriptions. These boundary marks still mark the official boundaries of the cadastral municipalities today. But some of them also played a more important role in the past, as they marked the boundaries of the districts. Some once had a simultaneous cadastral and trigonometric role, and some still retain this dual role today. Quite a few of these boundary marks are linked to the preserved local oral tradition, associated with the Schwarzenegg estate of the Counts of Petazzi and various mythical monsters that guard the boundaries of the cadastral municipalities. With the help of two of them, Križen drev and Kokoš (Jermanec), we have discovered and proved, how the borders of the cadastral municipalities in this area date back at least to the 16th century. Therefore, we can consider the present-day boundaries of the cadastral municipalities in this area of Slovenia as one of the longest-lasting and preserved spatial division.

KEY WORDS

boundary marks, cadastral municipalities, Franciscan cadastral survey, Sežana, Lokev, Rodik, Matarsko podolje

1 UVOD

V pričujočem delu bomo z geodetskega, katastrskega in zgodovinskega vidika obravnavali mejna znamenja katastrskih občin od Sežane do Staroda. Dokumentirana so v geodetsko-katastrskih arhivih iz let 1818–1819 in še danes zaznamujejo meje katastrskih občin. Obravnavnemu območju, imenovanemu tudi Kras, Matarsko podolje in Brkini, je skupna tudi zgodovina.

Območje Krasa in okolice je prepredeno s suhimi zidovi, ki imajo več funkcij: so odlagališče za odvečno kamenje, živini preprečujejo uhajanje na tuje travnike ali njive, ščitijo pred burjo, požari in erozijo ter, kar je najpomembneje, razmejujejo zemljišča oziroma zemljiške parcele (Belingar, 2015; Panjek, 2015). Suhi zidovi imajo zaradi lažjega dostopa do tako ograjenega zemljišča enega ali več vhodov, imenovanih vrzeli. Na koncu suhega zidu velikokrat stojijo masivnejši kamni, imenovani *vrzelniki* (Renčelj, 2002; Belingar, 2015). Vrzelniki imajo lahko še danes funkcijo stvarne oznake meje zemljišča (kot mejno znamenje za lom ali linijo poteka meje), saj na njih večkrat opazimo z rdečo narisane smeri parcelnih mej. Na vrzelnikih lahko najdemo tudi napise še iz časa franciscejskega katastra, na primer črko L iz leta 1817 za posest Lipice (Renčelj, 2002), ali iz obdobja intenzivnih poizkusov pogozdovanja tržaškega ozemlja med letoma 1870 in 1882, ko so na vrzelnike vklesali grb tržaške občine, ime gozda in letnico posaditve (Panjek, 2015). Poleg suhih zidov so zemljišča ločevali še s tako imenovanimi škrlami, to so posamezni grobo obdelani kamni, ki so drug za drugim postavljeni v vrsto, tako da razmejujejo parceli sosedov (Renčelj, 2002). Kamenje je lahko zloženo tudi v kupe, ponekod imenovane *pili*, ki so prav tako lahko imeli vlogo mejnika (Medvešček, 1992). Na stičšjih suhih zidov, v samem poteku suhega zidu ali samostojče, največkrat ob presečiščih z nekdanjimi prometnicami, ponekod najdemo večje mejne kamne, okrašene z napisi in letnicami. Povečini so to mejniki katastrskih občin (slika 1a), okrajev, okrožij ali dežel. Pomembnost mejnika je izražena z njegovo velikostjo in številom napisov, grbov in letnic na njem (Ciglič, 1993). Kamni, ki razmejujejo neposredne sosedske parcele, pa so zelo redko okrašeni. Kot omenja Ciglič (1993), so imeli nekaj v Istri, na Gornjem Krasu, v Brkinih in Čičariji navado, da so ob zakoličbi mejnega kamna dveh sosednjih parcel zakoličili še dodatni kamen, imenovan *priča*. Torej sta sosednja lastnika vsak na svoji parceli zakoličila svoj mejni kamen (slika 1b). Mejnike na tem območju so imenovali tudi *konfini* ali *tirmeni* (Ciglič, 1993), enostavnejše pa občasno tudi kar *škrle* (Renčelj, 2002). Kot bomo videli v nadaljevanju, imajo lahko vlogo mejnika katastrske občine tudi večji kamniti osamelci.

Rutar (1892) piše, da so zaradi potreb po pravičnejši razdelitvi davkov na tem območju pričeli izdelovati prvo davkarsko knjigo, imenovano tudi kataster, že leta 1537. Nasledila je leta 1523 uvedene urbarje. Za dokončanje katastra so porabili približno petdeset let, potem pa ugotovili, da je pomanjkljiv. Leta 1615 so ga pričeli popravljati, za kar so porabili celotno stoletje, dokončan pa naj bi bil šele v času Marije Terezije.

Današnji obseg katastrskih občin so na terenu prvič enotno določili in izmerili med izdelavo jožefinskega katastra, ki so ga merili v letih od 1785 do 1789. Nastal je na trigonometrični merski osnovi, razviti za izdelavo prve vojaške topografske karte avstrijskih dežel, ki so jo merili geodetsko izučeni vojaki med letoma 1763 in 1786 (Korošec, 1978). Mejo katastrske občine je ob pripravi jožefinskega katastrskega operata obhodila in izmerila komisija, sestavljena iz zapriseženih predstavnikov lokalnih mejaških sosesk (Ribnikar, 1982; Žontar, 2006). Hkrati z mejo katastrske občine so topografsko zaokrožene enote v katastrski občini razdelili na ledine, te pa na parcele (Ribnikar, 1982). Površine so merili z razmeroma enostavnimi merskimi orodji, kot so merilne verige, vrvi in lesene letve, vendar jih niso izrisali na karte (Ribnikar, 1982; Slak et al., 2020).

Slika 1: a) mejnik katastrskih občin Naklo-Dolnje Ležeče (preglednica 1, 18) (foto: Triglav Čekada, 2021) in b) priči (23) (foto: Triglav Čekada, 2022).

Meje katastrskih občin so v resnici še starejše od jožefinske katastrske izmere, saj povzemajo meje sosesk oziroma konskripcijskih občin, ki so jih uvedli ob popisu prebivalstva v letih od 1770 do 1772. Popis so izvedli zaradi potreb naborniške vojske, ki je takrat zamenjala plačano vojsko (Žontar, 1980; Mlakar, 1996; Lisec in Ferlan, 2017). Občinske meje in predvsem deželne meje so se večinoma navezovale na še starejše meje zemljiških gospodstev ali cerkvenih posesti (Mlakar, 1996). Kot zanimivost omenimo Rutarja (1895), v katerem je ohranjen prepis opisa meje gospodstva Švarcenek oziroma Završnišk¹, ki naj bi ga lastnoročno v slovenščini napisal in podpisal grof Ludvik Petazzi oziroma slovenjeno Petač² leta 1711 ter ga dal vsako leto predstaviti oziroma oklicati ljudstvu na shodih v Povirju, Rodiku, Brezovici in drugih vaseh. Meja je večinoma temeljila na tisti, ki jo je švarceniško deželno sodišče³ določilo v letih 1574–1576, in je bila v nemškem jeziku popisana v urbarju (Potokar, 2005). Podobno so v začetku in sredi osemnajstega stoletja vsako leto oklicali še potek okrajne meje med tolminskim in bovškim okrajem⁴ na Srpenici, da bi ga podložniki dobro poznali in ne prestopali (Rutar, 1882). Nekatere pomembnejše meje so že takrat opremili z mejniki, tako na severnem Primorskem še danes najdemo posamezne z grbi in letnicami okrašene mejnike dežel (med Benečijo in Avstrijo) ali gospodstev, ki datirajo še v čas izpred jožefinskega katastra (Kozorog, 2008).

Naslednja, franciscejska zemljiškokatastrska izmera se je na območju avstrijskega Primorja z Istro izvajala med letoma 1818 in 1822. Predhodno določene stvarne meje (mejna znamenja) katastrskih občin so privzeli kot veljavne in jih na novo izmerili. Vsako katastrsko občino so merili in kartirali kot samostojno enoto, v enotnem merilu. Izmeri trigonometrične mreže in mej zemljišč za potrebe katastra sta potekali hkrati (Ribnikar, 1982; Slak et al., 2020). Najverjetneje so takrat na mejah katastrskih občin postavljali

¹ *Prezvem Švarceniško gosposčine s strani rodbine Petačev in njihovo izumrtje je podrobneje opisala še Turk (2015). Starejši viri (Rutar, 1895) govorijo o Završniški gosposčini, novejši viri večinoma o Švarceniški gosposčini, grofih Petačih ali Petazzi (Turk, 2015).*

² *Identičen prepis meje iz Rutar (1895) je še v Potokar (2005) in Turk (2015). V Skrinjar (2006) je kartografsko prikazano, kako se je območje nekdanje švarceniške gosposčine, kasneje preimenovano v občino Sežana, spreminjalo skozi čas.*

³ *V Potokar (2005) je obranjen prevod s privedbo imen krajev popisa meje švarceniškega deželnega sodišča iz leta 1576.*

⁴ *V Rutar (1882) je obranjen prepis bovške meje, datiran z 1738 in 1757.*

tudi mejnike, ki so jih uporabili za trigonometrično navezavo obeh samostojnih izmer sosednjih katastrskih občin. Mejnike katastrskih občin naj bi na novo postavljali predvsem tam, kjer lomi mej v topografiji niso bili enolično razpoznavni (Čuček, 1979).

Večji mejni kamni, ki so ob franciscejski zemljiškokatastrski izmeri označevali meje katastrskih občin, so dvojno vlogo ohranili tudi kasneje. Na kartah 3. in 4. vojaške topografske izmere Avstro-Ogrske so nekateri še vedno označeni kot točke za trigonometrično grafično ali numerično izmero.

Vsakoletni oklici mej in grožnje glede prehajanja oklicanih mej gospostev ter kasnejši obhodi, ki so jih ob jožefinski in franciscejski izmeri izvajali občinski predstavniki (velikokrat izbrani iz vrst kmetov), so se preprostim ljudem vtisnili globoko v kolektivni spomin. Ta se velikokrat veže na fizične objekte ali druge značilne topografske posebnosti nekega kraja (Hrobat, 2019). Zato tudi na obravnavanem območju najdemo veliko pripovedk o posmrtnem kaznovanju človeka, ki je v življenju skrivaj prestavljal mejnike, o pokopavanju mrtvih pod mejnike ter o kačah in različnih pošastih, ki čuvajo meje ali mejnike (Hrobat, 2009, 2019; Medvešček, 1992; Peršolja, 2000; Čok, 2016). Mejniki so lahko imeli tudi varovalno funkcijo in so ščitili pred uroki (Čok, 2016). Meje, mejniki in z njimi povezane pripovedke so se zlasti ohranile na krajih, kjer so gospodarji posesti veljali za trde vladarje, kot je bila na primer rodbina Petačev na Krasu (Rutar, 1892, 1895; Turk, 2015; Čeč, 2015). Preko pravljic, ki povečini izpostavljajo negativne lastnosti Petačev, se je slab glas o njih ohranil do danes (Peršolja, 2000).

V članku bomo predstavili nekatere ohranjene mejne kamne in označbe na kamnitih osamelcih, ki so razmejevali katastrske občine, okraje in okrožja na Krasu, Matarskem podolju ter v Brkinih. Vsaj del jih je povezanih z obsegom nekdanje švarcenciške gosposčine (Petači) in se navezujejo na ohranjene mite, ki so povezani z mejami oziroma mejnimi kamni. Nekaj teh mejnih kamnov je že vpisanih v register kulturne dediščine, pobudo za vpis še osmih smo avtorji tega prispevka podali v letih 2021–2022.

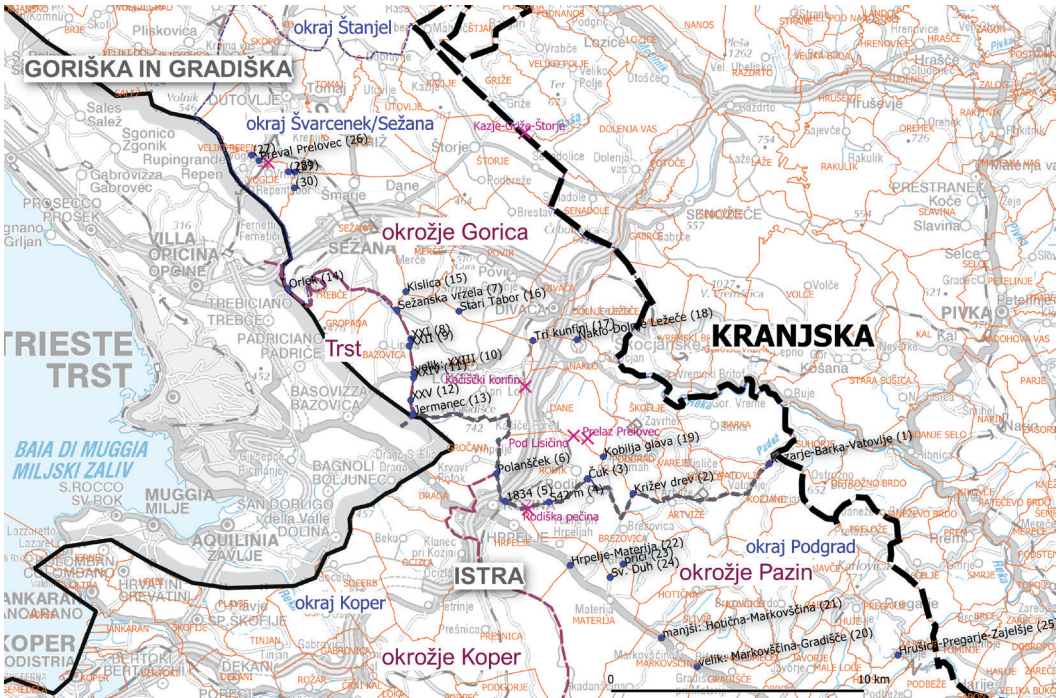
2 METODOLOGIJA

Z ustrežno literaturo smo proučili, kje bi lahko še stala mejna znamenja katastrskih občin na območju Krasa, Matarskega podolja in Brkinov iz obdobja franciscejske zemljiškokatastrske izmere v letih 1818–1822. Na terenu smo poskusili identificirati vse s fotografijami predstavljene mejnike iz del Ciglič (1993), Renčelj (2002), Skrinjar (2006) ter s fotografijami in približno lokacijo opisana mejna znamenja iz Čok (2016). Na terenu smo preverili še lokacije, na katerih se dogajajo pripovedke iz okolice Rodika, zbrane v Hrobat (2009, 2019). Tudi Čok (2016) nekatera predstavljena mejna znamenja poveže z lokalnimi pripovedkami. Identificirali smo še štiri mejnike, prikazane na dopisnicah iz leta 1999, ki jih je natisnilo Primorsko numizmatično društvo s filatelistično sekcijo ob 180-letnem jubileju franciscejskega katastra na Primorskem (Pečar, 1999). Današnje stanje na nekaterih potencialnih lokacijah so nam opisali še informatorji, ki jih navajamo v zahvali.

Mejna znamenja smo na terenu iskali predvsem na presekah katastrskih občinskih mej s starimi kolovozi ali potmi in na tromejah katastrskih občinskih mej. Lokacije, kjer današnja cesta ali pot poteka po trasi starega kolovoza, smo preverili na arhivskih kartah 3. (1880–1885) in 4. (1896–1915) vojaške topografske izmere avstro-ogrske monarhije, ki jih lahko pregledujemo na spletnih kartografskih portalih Register kulturne dediščine ali Mapire (www.mapire.eu). Tam smo preverili tudi, ali so lokacije identificiranih

katastrskih mejnih znamenj morebiti označene tudi kot lokacije trigonometričnih točk. Za nekatera na terenu najdena mejna znamenja smo analizirali še arhivske podatke iz Lokavskih starin⁵ ter arhivske katastrske podatke iz franciscejske katastrske izmere, hranjene v arhivu v Trstu (ital. *Archivio di Stato di Trieste*, AST) ali Arhivu Republike Slovenije (postopek uporabe je podrobno opisan v Rože, 2020). Preverili smo tudi skice arhivskih podatkov o katastrskih postopkih v aplikaciji PREG (<http://prostor3.gov.si/preg/>), s katero smo tudi preverjali podrobnosti o današnjih trigonometričnih točkah na preučevanih lokacijah.

3 REZULTATI

Slika 2: Pregledna karta najdenih mejnih znamenj (modre točke s črnim napisom), pregledanih lokacij, na katerih ni mejnikov (roza križi), mej katastrskih občin (oranžna črta), mej dežel (črtkana črna črta) ter okrožij in okrajev leta 1825 (vir topografske podlage: GURS; vir mej: Dolinar et al., 2011; Marušič, 2005; Žontar, 1980). Ob imenu lokacije najdenega mejnega znamenja je v oklepaju dodana še zaporedna številka iz preglednice 1.

Leta 1814, po Napoleonovem padcu, se je za Trst, Goriško in Gradiško prijelo administrativno ime Avstrijsko primorje⁶. Pod Avstrijsko primorje so spadali tudi nekateri kvarnerski otoki in civilna Hrvaška. Ustanovili so tri okrožja: goriško, istrsko s sedežem v Trstu in reško. Leta 1816 so mu dodali še karlovško okrožje. Prve upravopolitične spremembe so napočile že leta 1822, ko sta bili Reka in civilna Hrvaška priključeni Ogrski. Iz preostanka reškega okrožja so ustanovili pazinsko okrožje. To je dobilo dokončno podobo leta 1825, ko je bil primorski gubernij skrčen na dve okrožji: goriško in istrsko. Trst je postal samostojna enota in je ležal zunaj okrožij (Marušič, 2005; Dolinar et al., 2011).

⁵ Lokavske starine so trije zvezki avtorja Virgila Ščka, ki jih hranijo v lokavskem župnišču. Prvi zvezek je nastal med njegovim prvim delovanjem v Lokvi, druga dva pa med letoma 1941 in 1946. Šček je v njih zapisoval tematsko nepovezane in časovno prepletene najstarejše zapise iz Lokve, ljudske pesmi, običaje, narečne izraze, opisoval je društva, solstvo, pomembne dogodke in pozemal podatke iz maticnih knjig (Čebovin, 2012).

⁶ Avstrijsko primorje se kot ime prvič pojavi leta 1731 v imenu komerčne intendantce v Tistu (Golec, 2018).

Z obnovitvijo avstrijske oblasti leta 1814 so spet ustanovili tudi okraje. Obravnavano območje je leta 1814 spadalo pod švarceneški okraj, ki je ležal v goriškem okrožju, pod podgrajski okraj, ki je ležal v reškem okrožju, in pod okraj Fünfenberg s slovenskim imenom Mokovo ali tudi Robida pri vasi Zabrežec⁷, ki je bil tega leta priključen istrskemu okrožju, pred tem pa je ležal v postojnskem okrožju v deželi Kranjski. Že leta 1816 je bil okrajni komisariat Švarcenek priključen istrskemu okrožju, kjer je ostal do leta 1825, ko je ponovno prišel pod goriško okrožje in se naslednje leto preimenoval v okrajni komisariat Sežana. V tem času je doživel spremembe tudi podgrajski okraj, saj je z razpadom reškega okrožja postal del novoustanovljenega pazinskega okrožja. Leta 1832, ko je razpadlo zemljiško gospostvo, z njim pa tudi okrajni komisariat Mokovo, so mu priključili še katastrske občine, ki so spadale pod glavno občino Materija (Marušič, 2005; Žontar, 1980; Krnel-Umek, 2006).

Med izvajanjem franciscejske katastrske izmere je torej obravnavano območje ležalo v treh okrožjih – goriškem, istrskem in reškem – ter v treh okrajih – švarceneškem, mokovem in podgrajskem. Vsako je bilo razdeljeno na glavne občine (prejšnji francoski komuni) in podobčine, katerih meje so praviloma ustrezale leta 1770/71 ustanovljenim števnim oddelkom ali konskripcijskim občinam oziroma v času Jožefa II. ustanovljenim katastrskim občinam (Žontar, 2006).

Preglednica 1: Podroben opis najdenih mejnih znamenj. V stolpcu »vir ali informator« je navedena literatura, v kateri je omemba ali fotografija mejnega znamenja, lahko je dodano ime informatorja, ki nam je povedal za mikrolokacijo mejnega znamenja; v stolpcu »EŠD« je evidenčna številka dediščine iz Registra kulturne dediščine (RKD), če je bilo znamenje že vpisano vanj, ali »predlog« za znamenja, za katera smo avtorji članka poslali pobudo za vpis v RKD na Zavod za kulturno dediščino; v stolpcu »podroben opis« so v oklepaju podani prepoznani napisi na znamenju (originalni napisi, brez morebitnih jezikovnih posegov).

Številka lokacije	Ime (meja KO)	EŠD	Vir ali informator	Podroben opis (napis na katastrskem znamenju)
1	Kozjane-Bar-ka-Vatovlje			meja okrožja, tromeja KO: Kozjane-Bar-ka-Vatovlje (V, MIS-LEZ, 1819)
2	Križen drev	predlog	Hrobat (2009)	meja okrožja, tromeja KO: Rodik-Podgrad pri Vremah-Artviže (1819, XXI, RODIK, II)
3	Pod Čukom		Breda Geržina	meja okrožja, meja KO: Rodik-Brezovica (1819, RODIK, SLOPE)
4	542 m, Rodik-Brezovica			meja okrožja, meja KO, hkrati trigonometrična točka 48-IV-18 (1819, RODIK, SLPE)
5	Letnica 1834: Hrpelje-Rodik			meja okrožja, meja KO (COMUNITA DI HERPELE SENTENZA, IL 7 MAGIO 1834, No 19, 3027, 1838)
6	Polanšček		Hrobat (2009)	meja okrožja, tromeja KO: Gročana-Rodik-Hrpelje
7	Sežanska vrzela, XX	predlog	Čok (2016); Renčelj (2002); Skrinjar (2006)	kamniti osamelec, imenovan tudi Polhova peč, meja okrožja, tromeja KO: Bazovica-Sežana-Lokev (1818, CORG, SES-SANA, XX)
8	XXI		AST*	meja okrožja, meja KO: Bazovica-Lokev, »Chrishni Poti der na Bewadh«, zaobljen na vrhu, grba (1818, XXI)

⁷ Za slovenski prevod imena gradu Fünfenberg v članku uporabljamo ime Mokovo po Gestrin (1963) in Kosi, (2015), Krnel-Umek (2006) omenja še prevod v grad Robida pri vasi Zabrežec (St. Servulo zu Fünfenberg) in Muhov grad pri vasi Zabrežec.

* *Catasto franceschino (CFr), Mappa del Catasto franceschino (M), Distretto di Sessana (DS), Comune di Corgnate (CCor), 132 b.*

Številka lokacije	Ime (meja KO)	EŠD	Vir ali informator	Podroben opis (napis na katastrskem znamenju)
9	XXII	30644	RKD	meja okrožja, meja KO, raven na vrhu, »Naslu doli«, grba (1818, XXII)
10	velik: XXIII	30645	Ciglič (1993); Renčelj (2002); Potokar (2006); Čok (2016)	meja okrožja, meja KO, 175 cm visok, s podrobnimi napisi, grba (**)
11	XXIV			meja okrožja, meja KO, zaobljen na vrhu, grba (1818, XXIV)
12	XXV	30643	RKD	meja okrožja, meja KO, raven na vrhu, grba (1818, XXV)
13	Jermanec, XXVI	30646	Ivan Lojk; Čok (2016)	meja okrožja, tromeja KO: Lokev-Gročana-Bazovica, zaobljen na vrhu, grba (1818, XXVI, COR, GRO)
14	Orlek, III	predlog	Hrobat (2009); Birska (2012)	meja okrožja, meja KO: Sežana-Trebče, raven na vrhu, grba (1818, III, SESSANA)
15	Kislica: XVIII	predlog	Čok (2016)	podrt, zaobljen na vrhu, tromeja KO: Sežana-Merče-Lokev (1818, CORG, SESSANA, XVIII)
16	Stari Tabor: XII		Hrobat (2009); Čok (2016)	večja naravna skala, prislonjena ob breg z napisom, meja KO: Povir-Lokev (1818, COR, XII)
17	Tri kunfni: XV	predlog	Čok (2016)	kamniti osamelec, tromeja KO: Lokev-Divača-Naklo (1819, XV)
18	Naklo-Dolnje Ležeče	30237	RKD	napis na obeh straneh, meja KO: Naklo-Dolnje Ležeče (1819, NAKL, LESEZ)
19	Kobilja glava		Hrobat (2009)	odlomljen, tromeja KO: Rodik-Podgrad-Dane (RODIK)
20	velik: Markovščina-Gradišče	predlog	Ivan Lojk, dopisnice (1999)	meja okrožja, meja KO: Markovščina-Gradišče (KREIS ISTRIEN, BEZIRK FÜNFENBERK, GEMEINDE MARKOUSHINA, 1819; KREIS FIUME, BEZIRK CASTELNOVO, GEMEINDE GARDISCHE, 1819)
21	manjši: Hotična-Markovščina			vogal meje KO: Hotična-Markovščina, brez napisov, križ na stranski stranici
22	Hrpelje-Materija	predlog		meja KO: Hrpelje-Materija (1818)
23	priči: Brezovica-Materija	predlog	Ciglič (1993)	meja KO, vogal meje: Brezovica-Materija (brez napisov)
24	Sv. Duh: v suhem zidu		Hrobat (2003)	v suhem zidu, meja KO: Brezovica-Materija (DRUF, MATERIE, 1819)
25	Hrušica-Pregarje-Zajelšje		Hrobat (2009)	mejni kamen trikotnega preseka, tromeja KO (H)
26	Preval Prelovec pri Vogljah		Hrobat (2009); Jordan Guštin	meja KO: Voglje-Dutovlje (1819, XXVII, VOGLE, DUTOULE)
27	Vrh Prelovec pri Vogljah			meja KO: Voglje-Dutovlje (1819, VOGLIE, V, DVTOULE), 10 m stran je granitno znamenje trigonometrične točke 18 III. reda, trig. okraj Sežana
28	Tomajski Govc		Jordan Guštin	manjši, meja KO: Voglje-Dutovlje (DUTOULE, VV, VOGLE)

Številka lokacije	Ime (meja KO)	EŠD	Vir ali informator	Podroben opis (napis na katastrskem znamenju)
29	Kota 409			štirimeja KO: Dutovlje, Voglje, Križ, Sežana, naravni tristrani kamen z napisom (SESS, 1819 ali 1848)
30	Trnovce: Voglje-Sežana		Jordan Guštin	meja KO v suhem zidu: Voglje-Sežana (IV, VOSIE)

** (*Confinia Urbis Tergeste Castris Ac Swarzenegg Locis In Laudo Anni MDCXXXII Signatis Decreto Mariae Thesiae Rom. Imp. Hun. Boh. Reginae Confirmata Utriusque Ditionis Aere Reposita Die V May Anno MDCCL1; 1818*) – za prevod glej poglavje 3.2.

3.1 Mejniki katastrskih občin na lokacijah, ohranjenih v ustnem izročilu

V ustnem izročilu je običajno vsaj zrno resnice (Peršolja, 2000), zato smo na terenu preverili potencialne lokacije tromej katastrskih občin ter stičišča med mejami katastrskih občin in mejami naselij, kjer se dogajajo miti in pravljice, ki jih lahko povežemo tudi z varovanjem meje ali mejnikov (Hrobat, 2009, 2019; Čok, 2016). Postavili smo hipotezo, da so se miti sidrali na lahko razpoznavne fizične objekte, v našem primeru na mejne kamne mej katastrskih občin iz franciscejske katastrske izmere iz let 1818–1819. V nadaljevanju navajamo v oklepajih zaporedne številke preiskanih lokacij mejnikov, kot so naraščajoče označene v preglednici 1.

Na naslednjih, bolj na splošno podanih lokacijah mitskih dogodkov na mejah katastrskih občin iz Hrobat (2009; 2019) smo na terenu še vedno našli mejna znamenja iz let 1818–1819 (slika 2): vrh hriba Križen drev (preglednica 1, lokacija 2), tromeja pod vrhom Kobilja glava (19), vrh hriba Polanšček zahodno nad Rodikom (6), ob planinski poti na Stari Tabor tik pod vrhom (16), na sotočju dveh potokov na tromeji Hrušica-Pregarje-Zajelšje (25), na prevalu Prelovec pri Vogljah (26) ter v bližini vasi Orlek (14). Preverili smo še presečišče meje katastrskih občin Pod lisičino pri Rodiku in presečišče nekdanje poti z mejo katastrskih občin na prelazu Prelovec nad Rodikom (med vrhoma Tabor in Ajdovščina), vendar tu nismo odkrili enostavno razpoznavnih mejnikov katastrskih občin. Presečišče meje med katastrskima občinama in mejo naselij Pod lisičino je v naravi označeno s skalo, na kateri so sledi kraškega nastanka. V mitih so označene kot sledi vozu, imenovanega »šembilja« (Peršolja, 2000). Značilna oblika skale je že sama po sebi enostavno razpoznavna topografska oblika, zato mogoče ni bilo potrebe, da bi tu postavili dodaten mejnik (Čuček, 1979). Cesta, ki je presečišče nekdanje poti z mejo katastrskih občin pod prelazom Prelovec nad Rodikom, je danes močno razširjena, zato obstaja velika verjetnost, da so morebitni mejni kamen med preteklimi širitvami ceste že odstranili ali zasuli. Če povzamemo: na sedmih od devetih lokacij, omenjenih v Hrobat (2009), na katerih se v ustnem izročilu pojavljajo mitski dogodki v bližini katastrskih mej, smo našli večje mejnike katastrskih občin, na katerih sta večinoma še ohranjeni vklesani letnici postavitve 1818 ali 1819.

Čok (2016, 71) na lokaciji Stari Tabor (16) (slika 3a) omenja še eno, nekoliko manj mitsko predelano pripovedko, na podlagi katere lahko mejno znamenje na naravni skali na Starem Taboru povežemo s podrtim mejnikom na Kislici (15) (slika 3b), navede tudi vzrok za nastanek mita o kači, ki ga za to lokacijo omenja že Hrobat (2009). Tudi v pripovedih od drugod kača velikokrat ščiti mejo (na primer Orlek (14), Hrušica-Pregarje-Zajelšje (25)). Kislica in Stari Tabor sta namreč na severni meji katastrske občine Lokev z vasmí Merče, Plešivica, Povir in Gorenje. Kot omenja Čok (2016), naj bi si bili pastirji

Slika 3: a) Stari Tabor (preglednica 1, št. 16) (foto: Triglav Čekada, 2021); b) Kislica (15) (foto: Škafar, 2021); c) Sežanska vrzela (7) (foto: Škafar, 2021); d) Tri kunfini (17) (foto: Triglav Čekada, 2022).

med navedenimi mejnimi vasmii z Lokvijo venomer v laseh, zato naj bi grof Petač⁸ odredil gradnjo razmejevalnega suhega zidu po okoliških vrhovih, s čimer je želel preprečiti prehajanje na tuje pašne površine. Razmejevalni suhi zid naj bi začeli graditi leta 1818 med tem, ko so z gmajne čistili odvečno kamenje. Hkrati naj bi na stičiščih pašnih razmejitev postavili pokončne klesane kamne z vklesanimi imeni vasi. Kljub novemu suhemu zidu, ki je potekal po vrhovih od Kislice, Širokega vrha, Štuglja, Sprežnega hriba, Velikega hriba, Vršičev, Starega tabora, Obzidja in Strmca, je občasno še vedno izbruhnili kakšen prepir. Eden tudi leta 1823, ko naj bi sprte strani spet morale na zagovor h grofu. Ko so se prostovoljci avstrijskih dežel, tako imenovani »meksikajnarji«, vračali iz izgubljene vojne habsburškega nadvojvode Ferdinanda

⁸ *Kdaj so se dogovorili o gradnji suhega zidu in s katerim grofom so govorili, iz tega zapisa ne izvemo. Če dodamo zgodovinske podatke o rodbini Petač (Turk, 2018; Rutar, 1892), ki pojasnijo, da je rodbina izumrla s smrtjo zadnjega grofa Adela Petazzija leta 1817, ugotovimo, da gradnje zidu leta 1818 ta vsekakor ni mogel nadzirati, kaj šele razsojati v sporu leta 1823.*

Maksimiljana v Mehiki leta 1867, je nekdo od njih povedal domačinom za kačo klopotačo, ki naj bi se v pravljicah naselila na navedene vrhove pod imenom »kača ropotača«. Od takrat naj bi se prepirli med pastirji nehali, saj si ni nihče več upal v bližino tega suhega zidu. Postavljanje večjih kamnov v trasi suhega zidu iz leta 1818 se kar samo poveže tudi z letnico izvedbe franciscejske katastrske izmere na območju.

Mejni kamen na Starem Taboru (16) (slika 3a) smo najprej iskali na presečišču meje med katastrskimi občinama z mejo med vasema Gorenje in Povir. V ostankih suhega zidu smo našli le večje skale naravnega izvora brez napisov. Ob planinski poti tik pod vrhom Starega Tabora pa smo naleteli na katastrsko mejno oznako, ki je vklesana v dva metra visoko in štiri metre dolgo naravno skalo in je bila pred kratkim osvežena z rdečo barvo. Na vrhu Starega Tabora je bila med 3. in 4. vojaško topografsko izmero Avstro-Ogrske trigonometrična točka grafične izmere, ki je bila najkasneje leta 1947 zamenjana s kovinskim čepom s tricentimetrskim premerom, ki so ga zabili v skalo (trigonometrična točka III. reda št. 10, trigonometrični okraj Sežana).

Posebej moramo izpostaviti še mejni kamen na Križen drevu (slika 4a), označen leta 1819, saj je ta lokacija eksplicitno omenjena kot meja posesti Petačev (*Krisne dreve*) že v popisu njihove meje iz leta 1711 (Rutar, 1895⁹) oziroma kot lokacija meje švarceneške deželnosodne meje (*Creinz paume*) že v urbarju iz let 1574–1576 (Potokar, 2005). Mejni kamen ima med franciscejsko katastrsko izmero tudi vlogo južne meje okrožij in ne samo južne meje okraja Švarcenek (slika 2). Južna meja med tržaškim oziroma goriškim in istrskim okrožjem je med letoma 1814 in 1832 vseskozi potekala po liniji od mejnika Polanšček (6) čez Križen drev (2) do tromejnika Kozjane-Barka-Vatovlje (1) (to je prvih šest mejnih znamenj v preglednici 1).

Danes je Križen drev ena izmed osrednjih lokacij Mitskega parka Rodik, zato mejnega kamna ne smemo zamenjati z novejšimi kipi, postavljenimi v neposredni bližini. Kipi prikazujejo mitsko zgodbo o razkosanju obešenca, ki se ponovno sestavi nazaj (Hrobat Virloget, 2021). Mejniki označuje še veljavno tromejo med katastrskimi občinami Rodik, Podgrad pri Vremah in Arviže. Kamen je visok sedemdeset centimetrov, njegov presek meri 38 × 32 centimetrov, na vrhu je zaobljen, na strani, obrnjeni k Rodiku, ima napis RODIK XXI, na strani, obrnjeni k Podgradu, pa napis II SHG. Iz strogo geodetskega vidika je Križen drev zanimiv tudi zato, ker je imel mejni kamen, ki je izrisan na grafični prilogi katastrske izmere iz leta 1907¹⁰ kot mejnik tromeje (slika 10a), poleg katastrske tudi funkcijo trigonometrične točke za grafično izmero. To dejstvo je evidentirano na kartah 3. in 4. vojaške topografske izmere avstro-ogrske monarhije. Mejni kamen je izgubil dvojno vlogo točke trigonometrične mreže in katastra najkasneje leta 1957. Takrat so 35 metrov vzhodno od njega vzpostavili in izmerili novo trigonometrično točko IV. reda št. 191 (trigonometrični okraj Sežana). Novo znamenje je izdelano iz granita, v nadzemnem delu ima dimenzije 15 × 15 centimetrov in gleda iz tal le nekaj centimetrov.

V Mitskem parku Rodik pod vrhom, imenovanim Kobilja glava, najdemo tudi star podrt in odlomljen kamnit tromejniki katastrskih občin Rodik, Podgrad in Dane (19). Stoji kakšnih 150 metrov nižje od novejših kipov Mitskega parka Rodik, najdemo ga v prvem ostrejšem levem ovinku ob gozdni poti, ki sledi trasi nekdanje poti. Kamen je dolg 78 centimetrov, širok 37 centimetrov in debel 22 centimetrov, na sprednji strani ima napis RODIK. Ob njegovem temelju iz tal gleda ostanek odloma, ki ga na sliki 4b vidimo v zgornjem desnem kotu. Ta tromejniki ni nikoli imel funkcije trigonometrične točke. Pod

⁹ *Prepis najdemo povzet tudi v Potokar (2005) in Turk (2015).*

¹⁰ *IDPOS 1009 ko 2562 (vir: PREG).*

vrhom, imenovanim Čuk, najdemo še nekdanji mejnik med okrožji, ki ima danes vlogo mejnika med katastrskima občinama Rodik in Brezovica (3) (slika 5b). Mejniki so kvadratne oblike s presekom 30×40 centimetrov, visok je 53 centimetrov, na njem sta napisa RODIK in SLOPE ter letnica 1819. Enake oblike in videza je mejnik tromeje katastrskih občin Kozjane, Barka in Vatovlje (1) (slika 5a), ki je v preteklosti prav tako imel še vlogo mejnika okrožij.

Slika 4: a) Križen drev (preglednica 1, št. 2); b) podrti mejnik pod Kobiljo glavo (19) (foto: Triglav Čekada, 2022).

Četrti odkriti mejnik, ki stoji na istem, že prej obravnavani meji okrožij, je na topografskih kartah označen s koto 542 m, nima navedbe imena (4) (slika 5c) in se po videzu razlikuje od opisanih. Mejniki imajo še danes dvojno vlogo, saj je hkrati mejnik katastrske občine in trigonometrična točka IV. reda št. 48 (trigonometrični okraj Sežana).

Slika 5: a) Kozjane-Barka-Vatovlje (preglednica 1, št. 1); b) Pod Čukom (3); c) 542 m Rodik-Brezovica (4) (foto: a) Triglav Čekada, 2022; b) in c) Škafar, 2022).

Podobno, dvojno vlogo tromejnika katastrskih občin in trigonometrične točke je imel zdaj podrti mejnik na Kislici (15) (slika 3b), saj je lokacija izrisana kot trigonometrična točka za grafično izmero na kartah 3. in 4. vojaške topografske izmere avstro-ogrske monarhije. Odstranili so ga najverjetneje leta 1950, ko so na njegovi lokaciji postavili klasično trigonometrično granitno znamenje vrhne dimenzije 15×15 centimetrov (trigonometrična točka III. reda št. 30, trigonometrični okraj Sežana¹¹). Zaradi odročnosti in velike mase se je izruvani katastrski kamen na lokaciji ohranil vse do danes, podobno kot so drugod

¹¹ Na topografiji trigonometrične točke je izruvani katastrski mejnik izrisan 2,6 metra stran od trigonometrične točke (vir: PREG).

po Sloveniji na prvotnih lokacijah ohranjena še nekatera druga izravana ali podrta trigonometrična znamenja, ki so jih skozi čas zamenjali z novimi tipi stabilizacij (Triglav Čekada in Jenko, 2020; Triglav Čekada et al., 2022).

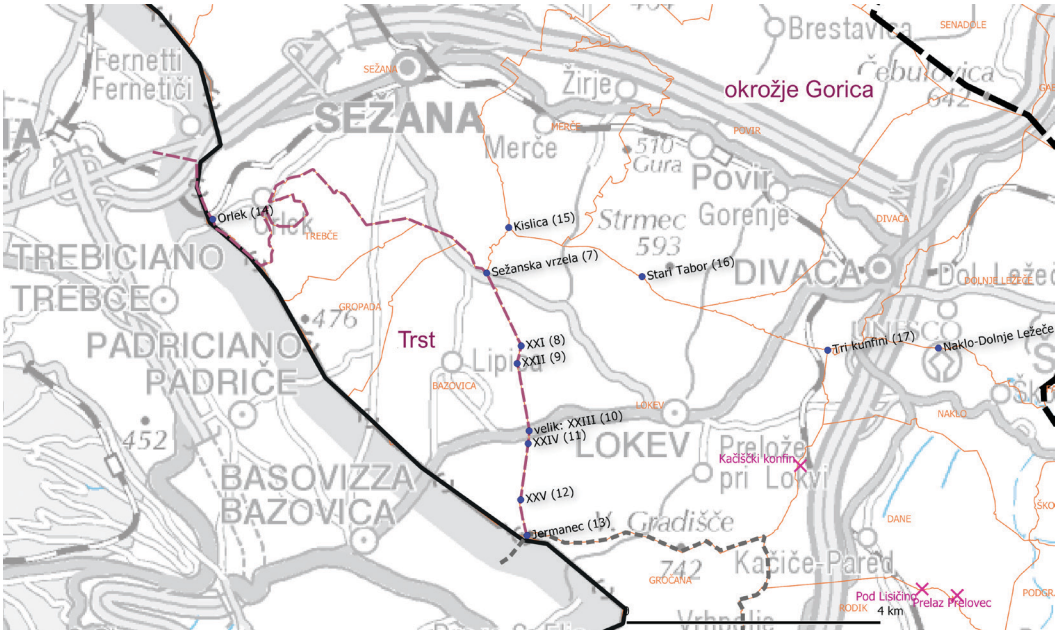
S klesanih mejnikov preidimo na kamnite osamelce, ki so zaradi zanimivih pojavnih oblik pri lokalnih prebivalcih dobili tudi vsak svoje ime. Čok (2016) kot največji kamniti mejnik pri nas omenja kamniti osamelec, visok tri metre in dolg več kot deset metrov, ki so ga poimenovali Tri kunfini (17) (slika 3d). Stoji na ledini, imenovani Zavodi, tik ob južnem ovinku stare ceste, razmeroma blizu spodmola Triglavca, kjer naj bi nekoč izvajali obrede staroverci. Na njegovem skrajno južnem, najbolj strmem delu je vklesan napis 1819 XV (mogoče še K). Do tega mesta na kamnitem osamelcu nas najhitreje pripeljeta ostanka dveh suhih zidov, ki skupaj s kamnitim osamalcem ponazarjata stvarne meje treh katastrskih občin Lokev, Divača in Naklo. Ta osamelec ni nikoli imel vloge trigonometrične točke.

Kamniti osamelec Sežanska vrzela (7) (Čok, 2016), ponekod imenovan tudi Polhova peč (AST¹²), je visok in dolg kakšne tri metre in tudi zaznamuje tromejo, in sicer katastrskih občin Lokev, Sežana in Bazovica (slika 3c). Na njem poleg letnice 1818 najdemo vklesana imena katastrskih občin in zaporedno številko mejnika. Kamniti osamelec je nekdanj označeval tudi okrožno mejo z mestom Trst. Osamelec lahko prepoznamo tudi kot trigonometrično točko grafične izmere, vrisano na karti 3. vojaške topografske izmere avstro-ogrske monarhije, v kasnejših virih te vloge nima več.

3.2 Mejniki nekdanjega mesta Trst in švarceneške gosposčine

V naslednjem razdelku obravnavamo meje mesta Trst z goriškim okrožjem (slika 6). Na nekdanji mejni črti med mestom Trst ter goriškim okrožjem iz leta 1814 (Dolar et al., 2011; Golec, 2018), to je med tromejnikom katastrskih občin na Sežanski vrzeli (7) (slika 3a) in Jermancu (13) (slika 7d) s katastrsko občino Lokev, nam je na terenu uspelo najti vseh sedem originalnih zaporednih mejnikov od številke XX na Sežanski vrzeli do XXVI na vrhu hriba Kokoš, imenovanem Jermanec (preglednica 1, 7–13). Vsi imajo na eni strani tržaški grb (vrh sulice sv. Sergeja, zavetnika Trsta), na drugi pa grb grofov Petačev (peta s sedmimi žebli ali sedem novcev), letnico 1818, okrajšave imen mejnih katastrskih občin ter zaporedno številko. Izdelani so iz klesanega kamna nadzemne višine okrog sto centimetrov, dolžine od 51 do 54 centimetrov ter prečne širine od 38 do 51 centimetrov. Trije mejni kamni so na vrhu zaobljeni, trije pa ravni. Večina jih je v ostankih nekdanjih suhih zidov. Pomensko najpomembnejši je največji mejnik, mejni spomenik, visok 175 centimetrov in s prečnim presekom 65 × 55 centimetrov, označen je s številko XXIII (10) (slika 7a), ki stoji tik ob glavni cesti Lokev–Bazovica, malo pred izvozom za Lipico. Čok (2016) nanj prostorsko naveže zgodbo o treh račkah, ki si pripravljajo prenočišče, ko jih prehitijo pri konfinu (zgodba je variacija na zelo poznano pravljico o treh prašičkih). Na mejnem spomeniku je na eni strani, pod tržaškim grbom, v latinščini napis, ki nam razloži njegov pomen (popravljen prevod, katerega osnova je privzeta iz Potokar, 2005): »*Meja mesta Trst in gosposčine Schwarzenegg, ki je bila s soglasjem obeh določena leta 1632. Potrjena z dekretom Marije Terezije, kraljice Rimskega cesarstva, ogrske in češke kraljice z dne 5. maja 1751. Mejni kamni so bili obnovljeni na stroške obeh administrativnih enot.*« Na zadnji strani, pod grbom Petačev, je vklesana letnica 1818, kar pove, da so mejnike privzeli tudi za franciscejsko izmero katastra.

¹² AST, CF, M, DS, CČor, 132 b.

Slika 6: Povečava slike 2 za območje nekdanje meje med mestom Trst in goriškim okrožjem.

Dva kamna od sedmih, mejni spomenik XXIII (10) in mejnik številka XXV (12), sta označena na karti 3. vojaške topografske izmere v merilu 1 : 75.000 s simbolom za mejno znamenje. Oba sta na vrhu ravna, zato sta bila primerna za neposredno detajlno grafično katastrsko izmero, izvedeno z merilno mizico. Mejniki na Jermancu so verjetno uporabljali tudi za trigonometrično izmero. Kasneje so ga nadomestili s klasičnim trigonometričnim znamenjem manjših dimenzij, postavljenim kakih sto metrov proti vzhodu, bližje današnjemu planinskemu domu na Kokoši.

Podobno kot Križen drev zgoraj je lokacija vrha hriba Kokoš (*Monte Cakus*) omenjena že v popisu meje Petačev iz leta 1711 ter v urbarju iz let 1574–1576 (Rutar, 1895; Potokar, 2005). Obstaja zanimiv opis poteka meje iz leta 1711 (povzeto po Rutar, 1895): »*Od Monte Cakus gre dol na te resane kamne, postavljne med Schwarzenesko inu Tersasko richto po glihinghi (po starem pa je schlu na Gropado).*« Bi lahko bili »*resani kamni*«, omenjeni v besedilu, še danes obstoječi in kamnoseško okrašeni mejni kamni ali pa njihovi predhodniki, ki so bili morebiti postavljeni že leta 1632, ko je bila določena meja glede na napis na največjem kamnu, oštevilčenim s XXIII? Ta razlaga se ponuja kar sama, saj se izraz »*resani kamni*« ne more nanašati na suhe zidove. Predpostavljamo, da bi sicer za celotno mejo posesti, ki poteka po suhih zidovih, katerih ostanke še danes najdemo ob mejah katastrskih občin, nastalih iz nekdanje švarceneške gosposčine, pisalo, da poteka po »*resanih kamnih*«.

Na skici izmere iz leta 1940 v arhivskih katastrskih podatkih iz PREG od vseh sedmih mejnih kamnov najdemo izrisan samo ta velik mejni spomenik XXIII (10) (slika 10b).

V sklop iste meje okrožij spada še mejnik pri Orleku (14), ki smo ga omenili že v pregledu mejnikov, povezanih s pravljicami. Stoji nekaj sto metrov pred današnjo državno mejo med Italijo in Slovenijo, ne-

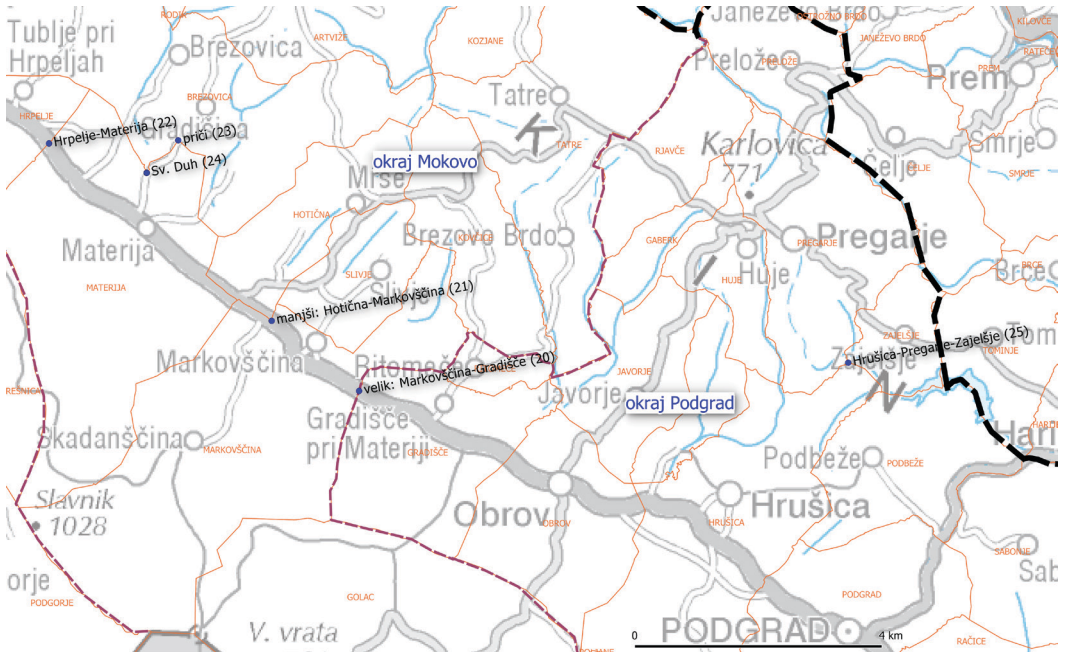
Slika 7: a) detajl z napisom na 175 centimetrom visokem mejnem spomeniku XXIII ob glavni cesti Lokev–Bazovica (preglednica 1, št. 10); b) XXIV (11); c) XXV ob planinski poti s Kokoši proti Lipici (12); d) XXVI Jermanec na vrhu Kokoši (13) (foto: a), c) in d) Triglav Čekada, 2021, ter b) Škafar, 2021).

koliko pred mostom čez železnico ter na meji katastrskih občin Sežana in Trebče. Visok je 92 centimetrov in ima presek 54×4 centimetre, na vrhu je raven, na dveh straneh ima vklesana grba Trsta in Petačev. Poleg grba Petačev ga krasi še napis SESSANA, III, 1818. Njegova oblika in velikost sta primerljivi z mejnim kamnom, oštevilčenim z XXV (12) (slika 7c).

3.3 Druge nekdanje meje med okrožji obravnavanega območja

V nekaj desetletjih po franciscejski katastrski izmeri se je upravna razdelitev obravnavanega območja spremenila, zato najdemo na Matarskem podolju, ob nekdanji glavni cesti Trst–Reka, še en mejnik, ki je imel med letoma 1814 in 1822 tudi funkcijo okrožne meje (slika 8). To je mejni spomenik (20), visok 135 centimetrov, širok 54 centimetrov in debel 27 centimetrov, na dveh straneh ima napis (slika 9c). Mejni kamen med današnjima katastrskima občinama Markovščina in Gradišče je bil postavljen v letu 1819 in je ločeval takratna okrajna komisariata Mokovo, ki je spadalo pod istrsko okrožje, ter Podgrad

v reškem okrožju. Leta 1822 se Podgrad priključi pazinskemu okrožju, zato mejni kamen takrat izgubi funkcijo mejnika med okrožji, še vedno pa razmejuje okraja Mokovo in Podgrad. Okraj Mokovo je po letu 1832 prenehal obstajati, del njegovega ozemlja je prešel pod okraj Koper in del pod okraj Podgrad, ki sta bila oba v istrskem okrožju. Od takrat mejnik (20) razmejuje samo še katastrski občini.

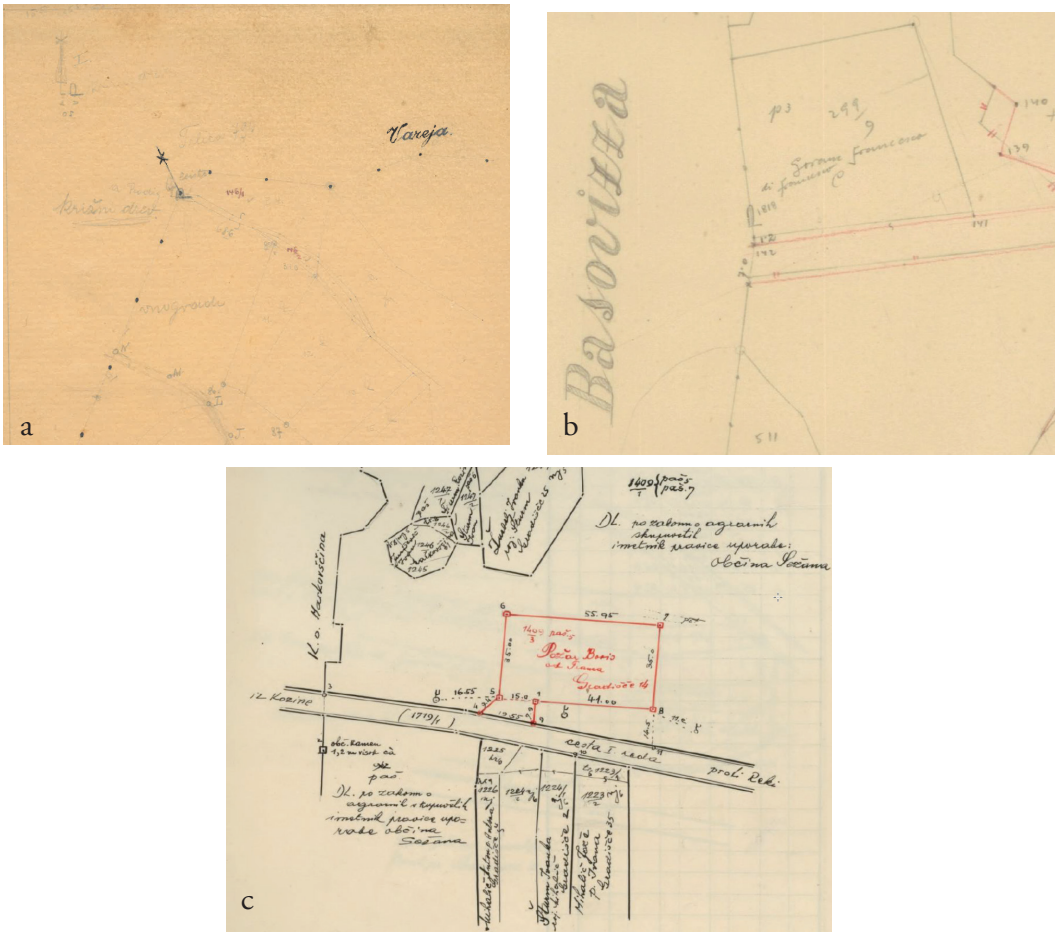

Slika 8: V sredini je izrisana meja med okrajem Mokovo v istrskem okrožju in okrajem Podgrad v reškem okrožju iz obdobja 1814–1822 (vir topografske podlage: GURS; vir mej: Dolinar et al., 2011; Marušič, 2005; Žontar, 1980).

Slika 9: a) mejnik Hrpelje-Materija (preglednica 1, št. 22); b) manjši mejnik Hotična-Markovščina (21); c) velik mejnik nekdanjih okrajev in katastrskih občin Markovščina-Gradišče (20) (foto: Triglav Čekada, 2021).

Obravnavani mejnik med katastrskima občinama Markovščina in Gradišče (20) lahko povežemo z že opisanimi mejnimi kamni nekdanje meje tržaškega okrožja tudi prek petih jubilejnih dopisnic iz leta 1999, na katerih so z risbo upodobljeni napisi z izbranih mejnih kamnov (Pečar, 1999). Na eni dopisnici je upodobljen grb Petačev, kot ga vidimo na tržaških mejnih kamnih, na dveh pa obe strani mejnega spomenika med Markovščino in Gradiščem (20). Četrta dopisnica predstavlja napis na eni strani mejnika med katastrskima občinama, ki je nekoč stal na Črnem Kalu (DORF CERNICAL 1819), danes pa je v muzejskem depoju Pokrajinskega muzeja Koper (Dolenc, 2013). Le petega, na dopisnicah upodobljenega mejnika z napisom BECCA 1819 nam še ni uspelo najti, čeprav smo natančno pregledali ves teren ob presečiščih katastrskih mej z nekdanjimi potmi v okolici vasi Beka.

Slika 10: Izris mejnikov na izrezih katastrskih grafičnih prilog, hranjenih v aplikaciji PREG (vir: GURS): a) 1907 – Križen drev¹³ (2); b) 1940 – velik mejni spomenik XXIII ob cesti Lokev–Bazovica¹⁴ (10); c) 1962 – velik mejni spomenik ob meji katastrskih občin Markovščina in Gradišče ob cesti Hrpelje–Starod¹⁵ (20).

¹³ PREG: IDPOS 1009 katastrska občina 2562, str. 40: postopek agrarna skupnost – spremembni izkazi.

¹⁴ PREG: IDPOS 01042 katastrska občina 2459, str. 6: postopek ekspropriacija ceste.

¹⁵ PREG: IDPOS 02005 katastrska občina 2575, str. 18: postopek revizija vrst rabe – naznamilni list.

Če obravnavamo katastrski pomen mejnega spomenika med Markovščino in Gradiščem (20), moramo najprej omeniti, da je vsaj do leta 1962 izrisan v arhivskih izvodih grafičnih katastrskih načrtov kot mejnik katastrske občine (slika 10c). Njegova geodetska vloga trigonometrične točke za grafično izmero je bila dokumentirana le v letih 1880–1885, to je v obdobju nastanka 3. vojaške topografske karte avstro-ogrske monarhije. Kasneje, med 4. vojaško topografsko izmero in danes, te vloge nima več. Ob isti cesti, bližje Hrpeljam pri Kozini, najdemo še en katastrski mejnik, ki je visok 95 centimetrov in katerega presek pri tleh meri 40 × 32 centimetrov, ima vklesano letnico 1819 (22), a je takrat razmejeval samo katastrske občine (slika 9a). Ker so cesto v letih 1974–1975 rekonstruirali in razširili, obstaja možnost, da so ga predstavili. Mejnik ni stabilen in ga lahko rahlo zagugamo, česar pri drugih ohranjenih starih mejnikih nismo opazili. Kljub temu še vedno fizično in administrativno veljavno označuje mejo med katastrskima občinama. Tretji mejnik (21) (slika 9b) ob isti cesti, tik za izvozom proti vasi Skadanščina, je manjši, visok je 38 centimetrov, ima presek 22 × 22 centimetrov in označuje oglišče meje med katastrskima občinama Hotična in Markovščina. Vse tri mejnike je mogoče opaziti že pri vožnji iz avta, če se po cesti peljemo v neolistanem delu leta. Če se peljemo od Kozine proti mejnemu prehodu Starod, lahko vse tri mejnike vidimo na cestnem nasipu nekaj metrov od roba ceste: prvi (22) in drugi (21) sta na levi strani, zadnji, mejni spomenik (20) pa na desni strani (slika 8).

4 RAZPRAVA IN SKLEP

V članku smo predstavili trideset mejnih znamenj z območja Krasa, Matarskega podolja in Brkinov. Izbrana mejna znamenja so bila glede na letnice, ki so vklesane na večino, izmerjena med franciscejsko katastrsko izmero na mejah ali tromejeh katastrskih občin. Sklepamo, da so bila nekatera takrat tudi postavljena, posamezna so še starejša. Nekaj mejnih znamenj je imelo tudi vlogo trigonometrične točke.

Nekatera povezuje meja nekdanjega švarceneškega gospostva, druga pa pravljice, ki se dogajajo na obravnavanem območju. Na sedmih lokacijah od devetih, kjer se po Hrobat (2009) dogajajo pravljice na mejah katastrskih občin, kjer ta mesta varujejo kače in druge pošasti, smo na terenu našli ohranjene katastrske mejnike katastrskih občin iz let 1818 ali 1819. Prav tako smo našli vseh šest zaporednih mejnikov meje nekdanjega mesta Trst s katastrsko občino Lokev (meja med nekdanjimi okrožji). Tudi nekatera izmed teh so povezana z ljudskimi pripovedkami (Čok, 2016). Tako smo ugotovili, da so ljudske pripovedke, pravljice in miti lahko tudi dragocen vir za preučevanje zgodovine geodezije.

Mogoče najpomembnejše odkritje je potrditev mejnikov iz let 1818 ali 1819 na lokacijah Križen drev in vrh hriba Kokoš, ki sta bila omenjena kot lokaciji meje švarceneške gosposčine že v popisu meje iz leta 1711 in celo v urbarju iz let 1574–1576. S tem lahko za Primorsko potrdimo, da imajo nekatera meje katastrskih občin na tem območju izvor še v mejah iz 16. stoletja.

Preverili smo tudi podatke o obravnavanih mejnikih v arhivskih podatkih katastrskih postopkov pri Geodetski upravi Republike Slovenije, in sicer v aplikaciji PREG, kjer najdemo skenograme vseh katastrskih postopkov, izvedenih po letu 1900. Na treh lokacijah smo v skicah zasledili eksplicitno narisane mejnike, s čimer potrjujemo domnevo o kontinuiteti njihove uporabe v katastrskih postopkih vse do danes (številke v preglednici 1: 2, 10, 20). To so mejniki: Križen drev (2), mejni spomenik številka XXIII z latinskim napisom ob glavni cesti Lokev–Bazovica (10), mejni spomenik na katastrski meji Markovščina–Gradišče ob glavni cesti Hrpelje–Starod (20). Ti trije mejniki so imeli med franciscejsko katastrsko izmero še vlogo mejnikov okrožij.

Poudariti moramo, da smo avtorji pregledali tudi druge lokacije presekov katastrskih mej z nekdanjimi prometnicami, ki so potencialne lokacije starih mejnikov, vendar ne moremo trditi, da smo območje pregledali sistematično. Zato lahko v prihodnosti tu pričakujemo odkritja še drugih ohranjenih katastrskih mejnikov iz obravnavanega obdobja. Ob terenskem pregledu smo na potencialnih lokacijah mejnikov ponekod naleteli na luknje v ostankih suhih zidov, ki dajo slutiti, da so bili mejniki od tam odstranjeni. Našli smo tudi nekaj podrtih kamnov, ki bi bili lahko stari mejniki. Zaradi njihove očitne preperelosti ali zaraščenosti z mahom na njih nismo mogli prepoznati napisov. Zato ni mogoče ugotoviti, ali so to podrti mejniki iz franciscejske izmere ali le ostanki odstranjenih krajnikov suhih zidov.

Večina pregledanih mejnih znamenj je izdelana iz apnenca. Med njimi zasledimo mejnike z zaobljenim, bolj trikotno zašiljenim ali ravnim vrhom. Nekateri vklesani napisi so se ohranili tudi neposredno v kamnitih osamelcih ali drugih večjih, naravno prisotnih skalah.

Ne smemo pozabiti še enega pomembnega dejstva, mejniki katastrskih občin, ki so bili postavljeni najkasneje med franciscejsko katastrsko izmero, nimajo samo zgodovinskega in etnografskega pomena, ampak tudi upravnega, saj še vedno označujejo uradne meje današnjih katastrskih občin, ki se na obravnavanih lokacijah do danes niso spremenile. Zaradi navedenih vidikov taki mejniki nikakor ne spadajo v muzejske depoje, ampak jih moramo varovati v naravi, tam, kjer so bili prvotno postavljeni, da bodo omogočili rekonstrukcijo katastrskih meja v naravi in v geodetskih postopkih tudi v prihodnje. Zaradi dolgoživosti – na obravnavanem območju so namreč ohranjeni že vsaj dvesto let – so primerni za uradno zaščito kot primerki integrirane kulturne, zgodovinske in tudi tehniške dediščine, saj ne označujejo samo meja katastrskih občin, ampak so nekateri tudi pričevalci o poteku nekdanjih meja okrajev, okrožij in celo dežel, torej politično-administrativne razdelitve našega prostora.

Zahvala

Najprej se zahvaljujemo Ivanu Lojku, upokojenemu geodetu, da nas je opozoril na obstoj prvih dveh zanimivih katastrskih mejnih znamenj na tem območju: tistega na Jermancu (Kokoš) in »ta velikega mejnega kamna« Markovščina-Gradišče ob glavni cesti Trst–Reka. Hvala tudi Gorazdu Budalu, ki nam je posredoval informacije o filatelistični zbirki dopisnic z upodobljenimi katastrskimi mejnimi znamenji iz leta 1999. Na podlagi teh smo avtorji pričeli iskati manjkajoča in našli še preostala mejna znamenja ter odkrili zanimive pomenske povezave, ki so predstavljene v članku. Zahvalili bi se še informatorjem, ki so nam podali podatke o lokacijah in terenskem stanju nekaterih mejnih znamenj: Jordanu Guštinu, Petri Sanković, Bredi Geržina in Daliborju Radovanu. Za preverbo latinskih prevodov obravnavanih besedil se zahvaljujemo Doroteji Novak in Mateju Petriču. Ne nazadnje hvala tudi Katji Hrobat Virloget, ki nam je s svojimi deli dala povod za to raziskavo.

Literatura in viri:

Belinger, E. (2015). Suhi zid, gradnik kulturne krajine na Krasu. <i>Kronika</i> , 63 (3), 703–716.	<i>Kronika</i> , 63 (3), 513–530.
Birsa, I. (2012). Orlek in Orlečani. <i>Vremski Britof: Samozaložba</i> .	Čehovin, A. (2012). <i>Virgil Šček (1889–1948) in njegov boj za ohranitev slovenskega jezika</i> . Diplomsko delo. Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko.
Ciglič, Z. (1993). <i>Kamniti svet = Il mondo della pietra</i> . Koper: Pokrajinski muzej Koper.	Čok, B. (2016). <i>V siju mesečine: ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice</i> . Ljubljana: Založba ZRC.
Čeč, D. (2015). <i>Upor podložnikov gospodarstva Švarcenek med Tolminskim puntom</i> .	

- Čuček, I. (1979). Instrukcija za izvršitev deželne izmere za namen splošnega katastra: skrajšan prevod s pojasnili (Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Catasters angeordneten Landes – Fermessung, 1824). Ljubljana: Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo.
- Dolenc, I. (2013). Črnokalski požar je razkril kamnitega dvestoletnika. Primorske novice. <https://www.primorske.si/2013/04/24/crnokalski-pozar-je-razkril-kamnitega-dvestoletnik>, pridobljeno 15. 3. 2022.
- Dolinar, F. M., et al. (2011). Slovenski zgodovinski atlas. Ljubljana: Nova revija.
- Ferlan, M., Lisec, A. (prevod) (2017). Zakon o zemljiškem davku, 23. 12. 1817. Geodetski vestnik, 61 (4), 655–658.
- Gestrin, F. (1963). Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od XIII. do konca XVI. stoletja. Kronika, 11 (2), 73–85.
- Golec, B. (2018). Zgodovina institucij na Slovenskem. Izbrana literatura za izpit pri predmetu zgodovina institucij. Študijsko gradivo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, oddelek za zgodovino.
- Hrobat, K. (2003). Šembilja na Rimskih cestah. O ustnem izročilu in arheoloških raziskavah. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo.
- Hrobat, K. (2009). Folklor v vlogi označevanja vaških mej kot prostorskih vrzeli v onostranstvo: primer Rodika. Studia mythologica Slavica, 12, 207–222.
- Hrobat, K. (2019). Ko baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa. Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete. Ljubljana. DOI: <https://doi.org/10.4312/978-961-06-0221-7>
- Hrobat Virloget, K. (ur.) (2021). Mitska krajina: iz različnih perspektiv (Projekt Mitski park – skupna čezmejna turistična destinacija za ohranjanje, varstvo in promocijo dediščine mitske krajine). Koper: Založba Univerze na Primorskem. <https://mitski-park.eu/wp-content/uploads/2021/04/978-961-293-060-8.pdf>
- Krncl-Umek, D. (2006). Okrajno sodišče Robida od leta 1814 do leta 1832. Slovenska imena institucij v Istri. Arhivi 29, 1, 123–128.
- Kosi, M. (2015). Boj za prehode proti Jadranu – Kras od 12. do 15. stoletja: (politično- in vojnogodovinska skica). Kronika, 63 (3), 379–444.
- Korošec, B. (1978). Naš prostor v času in projekciji: Oris razvoja zemljemerstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem. Ljubljana: Geodetski zavod SR Slovenije.
- Kozorog, E. (2008). Mejna znamenja na Severnem Primorskem. Goriški letnik: zbornik Goriškega muzeja, 32, 77–90.
- Kranjc, A. (ur.) (1999). Kras: pokrajina, življenje, ljudje. Postojna: Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU.
- Lisec, A., Dajnk, J., Flogje Dolinar, E., Čeh, M. (2020). Mreža meja in mejnikov: nominacija za Unescovo svetovno dediščino. Geodetski vestnik, 64 (3), 403–415.
- Lisec, A., Ferlan, M. (2017). 200 let od začetka parcelno orientiranega katastra na Slovenskem. Geodetski vestnik, 61 (1), 76–90.
- Marušič, B. (2005). Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899. Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk – Nova Gorica.
- Mlakar, G. (1996). Meje: posestne in državne. Ljubljana: Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo. FGG Ljubljana.
- Medvešček, P. (1992). Skrivnost in svetost kamna. Trst: Založba tržaškega tiska.
- Panjek, A. (2015). Kulturna krajina in okolje Krasa: o rabi naravnih virov v novem veku. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Pečar, D. (1999). Priložnostni poštni žigi ob 180-letnici Franciscskega katastra v Slovenskem Primorju [dopisnice]. Primorsko numizmatično društvo s filatelistično sekcijo.
- Pešolja, J. M. (2000). Rodiške pravce in zgodbe. Ljubljana: Založba mladika.
- Potokar, K. (2005). Kačiče na Krasu. Kačiče–Pared: Samozaložba.
- Renčelj, S. (2002). Kras: kamen in življenje. Koper: Libris.
- Ribnikar, P. (1982). Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. Zgodovinski časopis, 36 (4), 321–337.
- Rože, A. (2020). Franciscjski kataster kot vir za preučevanje zgodovine vodne infrastrukture in preskrbovanja z vodo. Davčni okraj Sežana. Kronika, 68 (1), 99–116.
- Rutar, S. (1882). Zgodovina Tolminskega. Gorica: Nat. Hilarijanska tiskarna.
- Rutar, S. (1895). Završniška gosposčina na Krasu. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 5 (6), 213–228.
- Rutar, S. (1892). Opis slovenskih pokrajin v prirodznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru. I. del. Pokrežena grofija Goriška in Gradiščanska. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Skrinjar, P. (2006). Sežana: sonce nad prestolnico krasa. Logatec: Ad Pirum.
- Slak, J., Triglav, J., Koracin, K., Ravnihar, F. (2020). Slovenska zemlja na katastrskih načrtih. Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Šček, V. (rokopis). Lokavske starine I., II., III. Župnjski arhiv Lokev.
- Triglav Čekada, M., Lojk, I., Škafar, R., Stopar, B. (2022). Značilnosti stabilizacij trigonometričnih točk na Primorskem. Geodetski vestnik.
- Triglav Čekada, M., Jenko, M. (2020). Načini stabilizacije trigonometričnih točk skozi čas v Sloveniji. Geodetski vestnik, 64 (4), 469–488.
- Turk, M. (2015). Nekaj drobcev iz zgodovine družine Petazzi. Kronika, 63 (3), 531–546.
- Žontar, J. (1980). Nastanek in razvoj upravnih okrajev na Slovenskem do leta 1849. Zgodovinski časopis, 34 (1-2), 119–155.
- Žontar, J. (2006). Začetki občin na Kranjskem. Arhivi, 29 (1), 65–75.
- Franciscjski kataster, Archivio di Stato di Trieste (AST). Cfr (Catasto franceschino), D (Distretto di Sessana) S, CC (Comune di Corgnale), Mappe colorate di primo rilevamento indicate come tipologia b, 132 b, 139b, 202.1; 202.2.

Triglav Čekada M., Rože A., Škafar R. (2022). Mejna znamenja katastrskih občin na Krasu, Matarskem podolju in v Brkinih: med dejstvi in mitologijo. *Geodetski vestnik*, 66 (3), 367–386.

DOI: <https://doi.org/10.15292/geodetski-vestnik.2022.03.367-386>

doc. dr. Mihaela Triglav Čekada,

Geodetski inštitut Slovenije in Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Jamova cesta 2, 1000 Ljubljana, mihaela.triglav@gis.si

Rado Škafar, univ. dipl. inž. geod.

Geodetska uprava RS, Zemljemerska ulica 12, 1000 Ljubljana, rado.skafar@gurs.si

Aneja Rože, univ. dipl. um. zgod. in univ. mag. zgod.

*Prelože pri Lokvi 10, 6219 Lokev
aneja.roze@hotmail.com*